

Polisen har äventyrat en misstänkts rätt till en rättvis rättegång genom att i samband med ett tvångsingripande fråga honom om pinkoden till en mobiltelefon som togs i beslag

Beslutet i korthet: En 16-årig pojke hämtades till förhör med anledning av misstanke om brott och hans mobiltelefon togs i beslag. Polisen frågade honom om pinkoden till telefonen i samband med hämtningen, utan att informera honom om hans rätt att vara tyst. Först vid ett förhör som hölls på polisstationen delgavs han misstanken och informerades om sina rättigheter som misstänkt. Vid förhöret närvarade även hans försvarare.

Enligt JO bör information om ett lösenord betraktas som en del av utredningen av ett misstänkt brott. Polisen får fråga en misstänkt om koden till exempelvis en mobiltelefon som tagits i beslag, men för att den misstänktes rätt till en rättvis rättegång inte ska äventyras bör frågan ställas inom ramen för ett förhör. Därigenom säkerställs att den misstänkte har delgetts misstanken och underrättats om sina rättigheter – bland annat rätten att vara tyst och inte behöva bidra till utredningen av sin egen skuld – samt har getts möjlighet att ha en försvarare närvarande.

JO konstaterar att dessa förutsättningar inte var uppfyllda när 16-åringen tillfrågades om sin pinkod. Polisernas agerande var därmed inte förenligt med den misstänktes rätt att inte behöva medverka i utredningen. Agerandet var inte heller förenligt med barnkonventionen. Polismyndigheten kritiserar för att pojken tillfrågades om pinkoden till den beslagtagna mobiltelefonen på det sätt som skedde.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 20 mars 2022 förde advokaten AA fram klagomål mot Polismyndigheten. AA var kritisk mot att polisen avkrävde hennes klient, som i JO:s beslut benämns NN, pinkoden till hans mobiltelefon i samband med att polisen hämtade NN till förhör och tog mobiltelefonen i beslag. Detta gjordes utan att polisen upplyste honom om de rättigheter som tillkommer en misstänkt, bl.a. att han inte var skyldig att uppge pinkoden. Enligt AA kände sig NN tvingad att uppge koden även om inget faktiskt tvång förekom. NN var misstänkt för ett förhållandevis allvarligt brott och mobiltelefonen misstänktes ha använts som brottsverktyg. NN var 16 år vid tidpunkten för ingripandet.

Utredning

Polismyndigheten (juristen BB) yttrade sig den 5 oktober 2022 efter att upplysningar lämnats av berörda befattningshavare och Utvecklingscentrum Mitt vid Polismyndighetens nationella operativa avdelning.

Av Polismyndighetens yttrande och handlingarna i övrigt framgår i huvudsak följande.

En åklagare beslutade att NN skulle hämtas till förhör och om husrannsakan hemma hos honom. Syftet med husrannsakan var bl.a. att eftersöka föremål som var underkastat beslag.

En polispatrull genomförde husrannsakan och hämtade NN till förhör den 17 mars 2022. Poliserna hade ett muntligt direktiv om att inte delge NN misstanken. Det skulle i stället ske på polisstationen när vårdnadshavare och försvarare var närvarande. Patrullen förklarade för NN varför de kommit dit och att han skulle tas med till förhör på polisstationen. Patrullen förklarade också att hans mobiltelefon skulle tas i beslag och frågade efter pinkoden till den, varpå NN uppgav koden. Mobiltelefonen var redan upplåst och ett samtal pågick mellan NN och hans mamma. En av poliserna tog telefonen och pratade med mamman. Han förklarade vad NN var misstänkt för och bad henne att åka till polisstationen.

Av protokollet från det förhör som hölls samma dag framgår att NN vid förhöret inledningsvis informerades bl.a. om rätten att inte behöva yttra sig. Advokaten AA frågade hur det gått till när mobiltelefonen togs i beslag eftersom NN hade upplevt sig tvingad att lämna ifrån sig pinkoden och inte hade fått någon information om att han inte behövde göra det. I protokollet saknas dokumentation om förhørsledarnas svar.

Av yttranden från berörda befattningshavare framgår bl.a. att NN tillfrågades om pinkoden till sin mobiltelefon i samband med att han hämtades till förhör och telefonen togs i beslag, att NN då inte fick någon information om att han inte var skyldig att uppge pinkoden och att det är rutin att fråga efter pinkoden till en mobiltelefon som tas i beslag. Det fördes också fram att det är till den misstänktes fördel att få uppge pinkoden bl.a. eftersom det då går fortare att undersöka mobiltelefonen, vilket svarar mot kraven på att en förundersökning där den misstänkte är under 18 år ska bedrivas med särskild skyndsamhet.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

Det är klarlagt att en av de ingripande poliserna i samband med verkställandet av husrannsakan och beslaget efterfrågade koden till NN:s mobiltelefon och att NN vid det tillfället inte delgavs misstanke och informerades om sina rättigheter, utan att det skedde i samband med förhör på polisstationen senare samma dag. Berörd befattningshavare har uppgett att åtgärden att efterfråga koden vidtogs för att ärendet skulle kunna hanteras skyndsamt samt att det är rutin att så sker. I anmälan uppges att NN upplevde att han var tvungen att lämna ifrån sig koden, utan att något faktiskt tvång förekom.

Enligt [*förundersökningskungörelsen, JO:s anm.*] och [*lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, JO:s anm.*] finns särskilda krav på skyndsamt handläggning av en förundersökning när misstänkt respektive målsägande är under 18 år. De skäl som har angetts för att efterfråga koden till NN:s mobiltelefon framstår därför som angelägna i och för sig. Samtidigt får krav på skyndsamt inte medföra risker för rättssäkerheten i andra avseenden. Det är t.ex. en grundläggande princip att den misstänkte inte ska behöva bidra till utredningen genom att göra medgivanden eller tillhandahålla belastande material. Vidare kräver barnkonventionen att särskilda hänsyn tas i alla åtgärder som rör barn.

Polismyndigheten anser att det förfaringsätt som har använts i ärendet att, i samband med hämtning till förhör, och verkställandet av beslag av NN:s mobiltelefon, också efterfråga koden till telefonen kan ifrågasättas utifrån grundläggande principer till skydd för den enskildes rättssäkerhet. Då NN inte var skyldig att uppge koden till sin telefon, vare sig i samband med beslaget eller vid förhöret som hölls senare samma dag, hade en rimligare åtgärd varit att avvakta med att efterfråga koden till telefonen till dess att NN hade delgivits misstanke och informerats om sina rättigheter. Ett sådant tillvägagångssätt hade också bättre överensstämmt med grundprinciperna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i artikel 3 respektive 12 i barnkonventionen. Den omständigheten att NN inte hade tillräcklig kännedom om utredningsförfarandet och gällande regelverk när han ombads att lämna koden till sin mobiltelefon har medfört att han inte gavs möjlighet att till fullo tillvarata sina rättigheter, vilket får anses vara en brist.

Rättslig reglering

Rätten att inte behöva bidra till utredningen om egen skuld

Grundläggande bestämmelser om rätten till en rättvis rättegång finns bl.a. i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen, artiklarna 47 och 48 i EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna och artikel 6.1 i Europakonventionen.

Enligt 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen ska en rättegång genomföras rättvist och inom skälig tid.

I artikel 6.1 i Europakonventionen sägs att var och en, vid prövningen av en anklagelse mot honom för brott, ska vara berättigad till en rättvis rättegång. Rättigheterna enligt artikel 6.1 är tillämpliga när en behörig myndighet har underrättat den enskilde om misstanken eller, på grund av misstanken, har vidtagit en åtgärd som på ett väsentligt sätt påverkar den enskildes situation (se bl.a. Ibrahim m.fl. mot Förenade kungariket, no. 50541/08, 50571/08, 50573/08 och 40351/09, 13 september 2016, p. 249).

I begreppet rättvis rättegång anses ingå principen om att den som är misstänkt för ett brott har rätt att inte yttra sig om egen brottslighet och att inte belasta sig själv. Den misstänkte behöver alltså inte bidra till utredningen om egen skuld eller till bevisningen i målet genom att göra medgivanden eller tillhandahålla belastande material. Den misstänkte är inte skyldig att på något sätt underlätta åklagarens arbete. Dessa rättigheter är centrala inslag i en rättvis rättegång och ska skyddas mot otillbörliga påtryckningar från myndigheternas sida. (Se t.ex. Funke mot Frankrike, no. 10828/84, 25 februari 1993, p. 44, John Murray mot Förenade kungariket, no. 18731/91, 8 februari 1996, p. 45, NJA 2021 s. 286

p. 17 med hänvisningar och Danelius m.fl., Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, sjätte uppl., s. 357 f.)

Rätten till en rättvis rättegång är intimt förknippad med den s.k. oskuldspresumtionen som innebär att var och en ska betraktas som oskyldig till dess att hans eller hennes skuld lagligen har fastställts. I artikel 7 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden (oskuldspresumtionsdirektivet) sägs att misstänkta har rätt att tåga med avseende på det brott som de misstänks för.

Utredningar om brott där ett barn är misstänkt måste bedrivas på ett sätt som beaktar bl.a. barnets ålder och mognad. Myndigheter måste se till att barnet förstår förfarandet och dess innebörd samt sina rättigheter, särskilt vad gäller rätten att inte medverka. (Se bl.a. Panovits mot Cypern, no. 4268/04, 11 december 2008, p. 67.)

Barnkonventionen

Barnkonventionen gäller, enligt vad som nu är av intresse, som lag i Sverige. Konventionens bestämmelser ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som rör barn, även i fråga om befintlig lagstiftning (se prop. 2017/18:186 s. 74). Med barn avses i konventionen varje människa under 18 år (se artikel 1).

En grundprincip i barnkonventionen är att barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör ett barn (se artikel 3.1). Det finns inget krav på att barnets bästa ska vara utslagsgivande, men det ska vara ett tungt vägande intresse vid alla åtgärder som rör ett barn (se t.ex. Barnkonventionsutredningens betänkande SOU 2020:63 s. 187 f. och s. 242 f.).

Av konventionen följer också rätten för varje barn som misstänks för brott att exempelvis snarast och direkt underrättas om vilka anklagelser som riktas mot honom eller henne och att få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp samt att inte tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldig. (Se artikel 40.2.)

Underrättelse till den misstänkte om dennes rättigheter

För att rättigheterna enligt Europakonventionen inte enbart ska vara teoretiska utan praktiska och effektiva krävs att den som anklagas för brott informeras om sina rättigheter (se Ibrahim m.fl. mot Förenade kungariket, p. 272).

Att den misstänkte ska underrättas om sin rätt att tåga följer också av artikel 3.1.e i Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden. I den delen är direktivet genomfört i 12 § förundersökningskungörelsen som stadgar att den som skäligen misstänks för brott ska underrättas om sina rättigheter i samband med att han eller hon underrättas om misstanken, bl.a. sin rätt att inte behöva yttra sig över misstanken och inte heller i övrigt behöva medverka till utredningen av sin egen skuld (se Ds 2013:18 s. 57 f. och prop. 2013/14:157 s. 17).

Bedömning

Information om en pinkod är som regel en del av brottsutredningen

En pinkod eller en annan form av lösenord torde som utgångspunkt i sig inte ha någon omedelbar betydelse som bevis i en brottsutredning. Koden är dock information som kan ge tillgång till innehållet i en mobiltelefon eller ett annat avläsningsbart informationssystem som kan vara av betydelse i utredningen, ungefär på samma sätt som information om exempelvis var brottsverktyg eller utbyte av brott finns.

Information om ett lösenord bör därför som regel betraktas som en del av utredningen av ett misstänkt brott och kan inte ses som endast något för verkställigheten av ett redan beslutat tvångsmedel (jfr prop. 2021/22:119 s. 147 om vad som anses gälla i fråga om s.k. biometrisk autentisering).

Med beaktande av syftena bakom rättigheterna i bl.a. 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen, artikel 6.1 i Europakonventionen och oskuldspresumtionsdirektivet anser jag att den misstänktes kunskap om en pinkod eller en annan form av lösenord omfattas av hans eller hennes rätt att inte behöva bidra till utredningen av egen brottslighet eller belasta sig själv. Rättigheterna enligt artikel 6.1 tillkommer den som har anklagats för ett brott genom att underrättas om misstanken eller genom att myndigheterna har vidtagit en åtgärd som väsentligt påverkat den enskildes situation.

De brottsutredande myndigheterna kan ha ett starkt intresse av att få kännedom om ett lösenord till ett avläsningsbart informationssystem som tagits i beslag, och jag har ingen invändning i och för sig mot att den misstänkte tillfrågas om saken.

För att den misstänktes rätt till en rättvis rättegång inte ska äventyras bör dock frågan ställas inom ramen för ett förhör som hålls med honom eller henne. Därigenom säkerställs att den misstänkte dessförinnan har delgetts misstanken (se 23 kap. 18 § rättegångsbalken) och underrättats om sina rättigheter enligt 12 § förundersökningskungörelsen, däribland rätten att inte behöva medverka till utredningen av sin egen skuld, samt har getts möjlighet att ha en försvarare närvarande (se 21 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken). Frågor som ställs till den misstänkte om hans eller hennes kännedom om ett lösenord och den misstänktes eventuella svar kommer också att dokumenteras, vilket naturligtvis är viktigt ur rättssäkerhetshänseende (se 23 kap. 21 § rättegångsbalken och 20 § andra stycket förundersökningskungörelsen).

NN:s rätt att inte behöva medverka i utredningen respekterades inte

NN var skäligen misstänkt för brott och hämtades till förhör med anledning av misstanken. Han ska därför anses ha varit anklagad för brott i den mening som avses i artikel 6.1 i Europakonventionen. NN hade således rätt att inte behöva bidra till utredningen av egen brottslighet eller belasta sig själv.

NN tillfrågades om pinkoden i samband med att polisen vidtog en tvångsåtgärd mot honom i form av hämtning till förhör och en husrannsakan. Det framgår av utredningen att NN inte hade delgetts misstanken eller informerats om sina rättigheter. Inte heller hade han getts möjlighet att ha en försvarare närvarande. Till detta kommer att NN vid tidpunkten endast var 16 år gammal.

Polisernas agerande var inte förenligt med NN:s rätt att inte behöva medverka i utredningen och äventyrade hans rätt till en rättvis rättegång. Agerandet var inte heller förenligt med principen om barnets bästa enligt artikel 3 eller de rättigheter som tillkommer barn som är misstänkta för brott enligt artikel 40.2 i barnkonventionen.

Mot bakgrund av vad jag har uttalat ovan borde poliserna ha ställt frågan om pinkoden först vid det förhör som hölls med NN på polisstationen. Det framgår av utredningen att hans försvarare var närvarande vid förhöret.

De inblandade poliserna har i sina upplysningar fört fram att det var till NN:s fördel att de frågade efter pinkoden. Detta då det är ett mindre ingrepp och går fortare att använda pinkoden än att försöka öppna mobiltelefonen på något annat sätt, vilket ligger i linje med kraven på att en förundersökning där den misstänkte är under 18 år ska bedrivas med särskild skyndsamhet. Jag vill med anledning av detta understryka att sådana överväganden givetvis inte kan medföra att grundläggande rättigheter för en misstänkt sätts åt sidan.

Kritik och avslutande kommentarer

Polismyndigheten kritiserar för att NN tillfrågades om pinkoden till den beslagtagna mobiltelefonen på det sätt som skedde.

Av Polismyndighetens yttrande framgår att det bland poliser tycks vara rutin att fråga efter pinkoden till en mobiltelefon som tas i beslag. Jag utgår från att Polismyndigheten vidtar nödvändiga åtgärder för att säkerställa att en sådan rutin inte tillämpas i strid med rätten till en rättvis rättegång.

Flera av de inblandade poliserna har i sina upplysningar inför Polismyndighetens yttrande till JO pekat på att den som kan öppna exempelvis en mobiltelefon genom biometrisk autentisering numera är skyldig att göra detta på tillsägelse av en polis. Om han eller hon vägrar får en polis genomföra autentiseringen. (Se 27 kap. 17 f § rättegångsbalken, som trädde i kraft den 1 juni 2022.) En biometrisk autentisering innebär att en elektronisk mätning görs av någons fysiska karaktärsdrag, t.ex. av fingeravtryck, näthinna eller ansiktsgeometri. Jag vill i sammanhanget betona att bestämmelsen inte innebär att enskilda kan tvingas att lämna ut lösenord eller liknande för att öppna ett föremål eller ett system som innehåller digitalt lagrad information. (Se prop. 2021/22:119 s. 146 och 173.)

Med dessa uttalanden avslutas ärendet.